

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی
وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

رساله برای دریافت درجه دکتری در رشته فقه و مبانی حقوق و اندیشه امام خمینی (س)

عنوان:

حدود اختیارات ولی فقیه

استاد راهنما:

حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

استادان مشاور:

جناب آقای دکتر سید صادق موسوی

جناب آقای دکتر سید ابوالقاسم نقیعی

پژوهشگر:

علی فقیهی

بهمن ماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به پژوهشکده می باشد

چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام پژوهشکده، با تأیید استاد راهنما و با مجوز

معاونت پژوهشی باشد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره: ۵۲۱۵۵۸۳۴۴

تاریخ: ۱۳۹۰/۱۱/۰۹

پست:

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

باسمه تعالی

صور تجلسه دفاع از رساله دکتری

با حمد و سپاس به درگاه خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولیعصر (عج) و با درود و سلام به روان پاک حضرت امام خمینی (س) جلسه دفاع از رساله دکتری

آقای علی فقیهی دانشجوی رشته فقه و مبانی حقوق و اندیشه امام خمینی (س)

تحت عنوان: «حدود و اختیارات ولی فقیه»

در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۰۹ با حضور هیأت داوران در پژوهشکده امام خمینی (س) برگزار گردید و به موجب آیین نامه دفاع از رساله دکتری، ارزشیابی هیأت داوران به شرح زیر تعیین گردید:

قبول با درجه عالی (با اصلاح) امتیاز:
 قبول با درجه بسیار خوب (با اصلاح) امتیاز:
 قبول با درجه خوب (با اصلاح) امتیاز:
 قبول با درجه متوسط (با اصلاح) امتیاز:
 قبول با درجه ضعیف (با اصلاح) امتیاز:
 مردود امتیاز:
مرجع تأیید نهایی:

شرح اصلاحات مورد نیاز:

توضیح: بنا به مصوبه کمیسیون آموزش و پژوهش پژوهشکده امتیاز پایان نامهها به شرح زیر می گردد:

الف) قابل قبول از ۱۴ به بالا

۱- قبول با درجه عالی ۱۹-۲۰ ۲- قبول با درجه بسیار خوب ۱۸-۱۸/۹۹ ۳- قبول با درجه بسیار خوب ۱۷-۱۷/۹۹ ۴- قابل قبول ۱۵-۱۵/۹۹

۱- مردود کمتر از ۱۴

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما:	حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی	استاد	
۲- استاد مشاور:	جناب آقای دکتر سید محمد صادق موسوی	دانشیار	
۳- استاد مشاور:	جناب آقای دکتر سید ابوالقاسم نقیعی	دانشیار	
۴- استاد داور:	جناب آقای دکتر عیسی ولایی	استاد	
۵- استاد داور:	جناب آقای دکتر علی انصاری	استاد	
۶- استاد داور:	جناب آقای دکتر علی اکبر ایزدی فر	استاد	
۷- استاد داور:	جناب آقای دکتر محمد محسنی دهکلانی	استاد	

مدیریت تحصیلات تکمیلی

نمایندگی تحصیلات تکمیلی

مدیر گروه

تهران، خیابان فردوسی شمالی، ابتدای خیابان شهید تقوی (کوشک) پلاک ۶۳، تلفن ۴-۶۶۷۲۴۰۹ و ۶۶۷۲۲۰۲۳-۷، نمایی: ۶۶۷۲۲۸۲۵، کد پستی: ۱۱۴۵۶۸۹۳۳۸

پست الکترونیک: info@ri-khomeini.com

وب سایت اینترنتی: www.ri-khomeini.com

قدردانی

از عنایت استاد دانشمند، چهره ماندگار، فقیه اهل بیت استاد راهنما حضرت آیت الله سید محمد بجنوردی مدظله سپاسگزارم و برای همیشه قدردان لطف و مهربانی او هستم و از مرحمت استادان مشاور جناب آقای دکتر سید صادق موسوی و جناب آقای دکتر سید ابوالقاسم نقیبی که مشاورت رساله را پذیرفتند، صمیمانه تشکر می کنم.

چکیده

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: دکتری
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی و اندیشه امام خمینی (س)
عنوان پایان نامه: حدود اختیارات ولی فقیه
نام و نام خانوادگی دانشجو: علی فقیهی
استاد راهنما: حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی
استاد مشاور: جناب آقای دکتر سید صادق موسوی و جناب آقای دکتر سید ابوالقاسم نقیبی
تاریخ شروع پایان نامه: آبان ماه ۱۳۸۹
تاریخ اتمام پایان نامه: بهمن ماه ۱۳۹۰
<p>نظریه ولایت فقیه از مهمترین دستاوردهای اندیشه سیاسی مکتب تشیع است. این نظریه قدمتی به درازای فقه شیعه داشته و در کلمات فقها از اقدم ایشان تا معاصرین منعکس شده است، تا آنجا که ادعای اتفاق اصحاب بر ثبوت اصل ولایت فقیه ادعایی خلاف واقع و سخنی به گراف نیست.</p> <p>اما به همان اندازه که اصل ولایت فقیه مورد تسالم فقیهان است دامنه حدود و قلمرو اختیارات ولی فقیه مورد اختلاف است که مجموع آراء و انظار فقیهان را می توان در سه نظریه جمع بندی نمود:</p> <p>۱. نظریه امور حسبیه ۲. نظریه امور عامه ۳. نظریه ولایت مطلقه فقیه با امعان نظر در ادله در می یابیم که ولایت نبی اکرم (ص) و ائمه علیهم السلام از اطلاق برخوردار می باشد ولی ولی فقیه تنها در امور عامه ولایت دارد.</p> <p>واژگان کلیدی: ولایت، ولی فقیه، حسبیه، امور عامه، مطلقه</p>

Abstract

The Research Institute of Iman Khomeini and Islamic Revolution

Academic Degree: Ph.D
Field of study Jurisprudence and the principles of Islamic law and Imam Khomeini's Thought
Title: the Authorities limits of velayat-e-Faqih
Name: Ali Faghihi
Theses Advisor: Ayatollah seyed Mohammad Mousavi Bojnordi
Consulting Advisor: Dr. Seyyed Sadegh Mousavi Dr Seyed Abolghasem Naghibi
Data of beginning the thesis: 2011
Data of finishing : 2012
<p>Velayat-e-Faqih is the most important outcome of political thought in Shiite school. Its antiquity refers to Shiite jurisprudence. Most "Faqaha" have approved that the principle of Velayat-e-Faqih is constant; and based on their theories, this claim is not untrue. But Faqaha concern about both Velayat-e-Faqih principle and its limits and authorities similarly. Although the principle of Velayat-e-Faqih is agreed with Faqaha. As well, authorities' limits range of Velayat-e-Faqih is disputable subject and total votes of Faqaha can sum in three theories: 1-discipline affairs, 2-public affairs, 3-absolute Velayat-e-Faqih theories. With use of discretion in reasons found that Nabi-e- akram Velayat and Aemeh Alayh-e- Assalam have attribution and Velayat-e-Faqih interfere in public affairs only.</p> <p>Key words: Velayat, Velayat-e-Faqih, Disciplinary, Public Affairs , Absolute</p>

الموجز

مهد البحوث الإمام الخميني و الثورة الإسلامية

المرحلة: الدكتوراه
الفرع: «الفقه و المباني للحقوق الاسلاميه و آراء الامام الخميني (ره)»
عنوان الرسالة: حدود الولاية لوكى الفقيه
الباحث: على الفقيهي
الاستاد المرشد: سماحه آيه الله السيد محمد الموسوي البجنوردي
الاستاد المساعد: السيد الدكتور صادق الموسوي و الدكتور السيد ابوالقاسم النقيبى
تاريخ البدء بكتابه الرسالة: ١٤٣٢
تاريخ ختام كتابه الرسالة: ١٤٣٣
من أهم نتائج الرأى السياسى للشيعة هو نظريه ولاية الفقيه التى بدأت حياتها بحياه فقه الشيعة فجاءت فى آراء القدامى من الفقهاء إلى المعاصرين منهم كما أن ادعاء اجماعهم على أصل الولاية ليس بجزاف ولا يخالف الواقع و يرجع آرائهم إلى ثلاثة آراء نظريه الولاية فى الأمور الحسينيه و نظريه الولاية فى الأمور العامه و نظريه الولاية المطلقه و مع امعان النظر فى أدله الولاية نجد أن ولاية النبى الأكرم (ص) و الأئمه عليهم السلام ولاية مطلقه ولكن ولاية الفقيه ولاية فى الأمور العامه فحسب. الكلمات الدليلية: الولاية، ولى الفقيه، الحسينيه، الأمور العامه، المطلقه

فهرست اجمالی

مقدمه.....	۱
فصل اوّل: کلیات.....	۳
فصل دوّم: نسبت ولایت پیامبر و امام (ع) یا ولایت فقیه.....	۱۸
فصل سوّم: نظریه اختیارات فقیه در امور حسبیّه.....	۵۶
فصل چهارم: نظریه اختیارات ولی فقیه در امور عامه.....	۸۷
فصل پنجم: نظریه اختیارات مطلقه ولی فقیه.....	۱۵۰
فهرست منابع فارسی، عربی.....	۱۹۱

فهرست تفصیلی

۱	مقدمه.....
	فصل اول: کلیات
۴	۱-۱) تعریف ولایت.....
۴	۱-۲) تعریف فقه و فقیه.....
۵	۱-۳) شرایط ولی فقیه.....
۵	۱-۳-۱) عدالت.....
۶	۱-۳-۲) ذکوریت.....
۸	۱-۳-۳) فقاہت.....
۹	۱-۳-۴) قدرت.....
۹	۱-۳-۵) حلال زادگی.....
۱۰	۱-۳-۶) اثبات همه شرایط از راه استقراء.....
۱۰	۱-۳-۷) شرایط از نگاه عقل مستقل.....
۱۱	۱-۴) شرایط ولی فقیه از منظر فقهاء.....
۱۴	۱-۵) اختیارات ولی فقیه.....
۱۵	۱-۶) پیشینه بحث از حقوق اختیارات.....
۱۶	۱-۷) عناوین نظریه های فقهی در زمینه اختیارات ولی فقیه.....
	فصل دوم: نسبت ولایت پیامبر و امام (ع) با ولایت فقیه
۱۹	۲-۱) معنانشناسی امام.....
۱۹	۲-۱-۱) معنی «امام» در لغت و عرف مسلمانان.....
۲۰	۲-۱-۲) معنی «امام» در اصطلاح فقهاء.....
۲۲	۲-۱-۳) معنی «امام» در روایات اهل بیت.....
۲۵	۲-۱-۴) معنی «امام» از نظر حضرات آیات سید مصطفی خمینی و منتظری.....
۲۷	۲-۲) ضرورت بررسی حیطة ولایت پیامبر و امام (ع).....
۲۷	۲-۳) اختیارات پیامبر (ص) و امام (ع).....
۲۸	۲-۴) ولایت تکوینی پیامبر (ص) و امام (ع).....
۲۸	۲-۵) وجوب اطاعت مطلق از پیامبر (ص) و امام (ع).....
۲۹	۲-۶) وجوب اطاعت مطلق از پیامبر (ص) و امام (ع) در نگاه فقهاء.....
۳۰	۲-۷) وجوب اطاعت در قرآن.....

- ۳۱..... (۲-۸) اولی الامر در قرآن.....
- ۳۱..... (۲-۸-۱) نظر راغب اصفهانی.....
- ۳۲..... (۲-۸-۲) نظر آیت الله منتظری.....
- ۳۲..... (۲-۸-۳) نظر علامه طباطبائی.....
- ۳۳..... (۲-۸-۴) نظر فخر رازی.....
- ۳۳..... (۲-۸-۵) نظر شیخ مفید و امام خمینی.....
- ۳۴..... (۲-۹) اولی الامر در سخنان اهل بیت (ع).....
- ۳۵..... (۲-۱۰) امامت عالی ترین منصب الهی.....
- ۳۶..... (۲-۱۱) وجوب اطاعت مطلق در روایات.....
- ۳۷..... (۲-۱۲) حجّه الله موضوع وجوب اطاعت.....
- ۳۸..... (۲-۱۳) دلیل عقلی شیخ انصاری بر وجوب اطاعت.....
- ۳۹..... (۲-۱۴) اصل عدم ولایت.....
- ۴۰..... (۲-۱۵) نگاه فقهاء به ولایت پیامبر (ص) و امام (ع) بر جان و مال.....
- ۴۱..... (۲-۱۶) أدله شیخ انصاری.....
- ۴۶..... (۲-۱۷) نظر استاد آیت الله بجنوردی درباره أدله شیخ انصاری.....
- ۴۶..... (۲-۱۸) بررسی أدله ولایت و ادله عدم ولایت پیامبر (ص) و امام (ع) بر جان و مال.....
- ۴۹..... (۲-۱۹) ولایت فقیه و نسبت آن با ولایت امام (ع).....
- ۵۱..... (۲-۲۰) محدودیت ولایت به وجود مصلحت در تصرّف.....
- ۵۲..... (۲-۲۱) حکومت و اداره امت اسلامی.....
- ۵۳..... (۲-۲۲) لزوم اذن پیامبر و امام (ع) در جواز تصرّف.....
- فصل سوّم: نظریه اختیارات فقیه در امور حسبیه
- ۵۷..... (۳-۱) معنی امور حسبیه.....
- ۵۷..... (۳-۲) قلمرو امور حسبیه.....
- ۵۷..... (۳-۳) ادله اختیارات فقیه در امور حسبیه.....
- ۵۸..... (۳-۴) نظریه اختیارات فقیه در امور حسبیه در اندیشه فقیهان.....
- ۶۱..... (۳-۵) قضاوت از مصادیق امور حسبیه.....
- ۶۱..... (۳-۵-۱) قضاوت از منظر برخی فقهای امامیه.....
- ۶۳..... (۳-۵-۲) حدود ولایت بر قضاء.....
- ۶۴..... (۳-۵-۳) أدله ولایت بر قضاء.....

- ۶۵..... نتیجه (۳-۵-۳)
- ۶۷..... فتوی از مصادیق امور حسبیه (۳-۶-۳)
- ۶۹..... فتوی از منظر برخی فقیهان امامیه (۳-۶-۱)
- ۷۲..... أدله وجوب تقلید (۳-۶-۲)
- ۷۳..... مدیریت انفال و خمس از مصادیق امور حسبیه (۳-۷-۳)
- ۷۴..... ثروت عمومی و یا ملک شخصی (۳-۷-۱)
- ۸۰..... ولایت فقیه بر خمس و انفال (۳-۷-۲)
- ۸۲..... اقامه نماز جمعه از مصادیق امور حسبیه (۳-۸-۳)
- ۸۲..... اقامه نماز جمعه از منظر برخی فقیهان امامیه (۳-۸-۱)
- ۸۴..... اقامه حدود و تعزیرات از مصادیق امور حسبیه (۳-۹-۳)
- ۸۴..... اقامه حدود و تعزیرات از منظر برخی فقیهان امامیه (۳-۹-۱)
- فصل چهارم: نظریه اختیارات ولی فقیه در امور عامه
- ۸۸..... معناشناسی امور عامه (۴-۱)
- ۸۸..... قلمرو و گستره امور عامه (۴-۲)
- ۸۸..... ضرورت وجود حکومت (۴-۳)
- ۸۹..... نظرات معصومین درباره ضرورت حکومت (۴-۴)
- ۹۰..... ادله عقلی و نقلی اختیارات فقیه در امور عامه (۴-۵)
- ۹۰..... اسلام دین حکومتی (۴-۶)
- ۹۲..... اطلاعات ادله احکام (۴-۷)
- ۹۳..... لزوم اجرای حکم خدا در هر عصر و زمان (۴-۸)
- ۹۶..... روایات و لزوم اجرای حکم خدا در هر عصر و زمان (۴-۹)
- ۹۷..... وجوب امر به معروف و نهی از منکر (۴-۱۰)
- ۱۰۱..... قیام امام حسین (ع) به انگیزه امر به معروف و نهی از منکر (۴-۱۱)
- ۱۰۲..... پاسداری از اصل دین (۴-۱۲)
- ۱۰۲..... قیام قبل از قیام حضرت مهدی (عج) (۴-۱۳)
- ۱۰۴..... مرسله «فقیه» (۴-۱۴)
- ۱۰۷..... روایت علی بن ابی حمزه (۴-۱۵)
- ۱۰۸..... موثقه سکونی (۴-۱۶)
- ۱۰۹..... توقیع منسوب به امام زمان (عج) (۴-۱۷)

- ۱۱۲..... (۴-۱۸) مقبوله عمر بن حنظله
- ۱۱۵..... (۴-۱۹) مشهوره ابی خدیجه
- ۱۱۶..... (۴-۲۰) صحیحہ قدّاح
- ۱۱۹..... (۴-۲۱) نظریه اختیار فقیه در امور عامه در اندیشه فقیهان
- ۱۱۹..... (۴-۲۲) نظر آیت الله بروجردی
- ۱۲۱..... (۴-۲۳) نظر امام خمینی
- ۱۲۳..... (۴-۲۴) نظر آیت الله منتظری
- ۱۲۴..... (۴-۲۵) نظر صاحب جواهر
- ۱۲۵..... (۴-۲۶) نظر مرحوم نائینی
- ۱۲۶..... (۴-۲۷) نظر استاد آیت الله گلپایگانی
- ۱۲۶..... (۴-۲۸) وجوب اطاعت از ولی فقیه
- ۱۲۹..... (۴-۲۹) حدود نفوذ حکم حاکم
- ۱۳۰..... (۴-۳۰) نظر صاحب جواهر و آیت الله خوئی
- ۱۳۲..... (۴-۳۱) امکان نصب فقیه از ناحیه امام معصوم (ع)
- ۱۳۲..... (۴-۳۲) نظر آیت الله منتظری
- ۱۳۵..... (۴-۳۳) کیفیت نصب
- ۱۳۵..... (۴-۳۴) بیعت و نقش آن در تحقق ولایت فقیه
- ۱۳۶..... (۴-۳۵) نظر آیت الله منتظری
- ۱۳۸..... (۴-۳۶) رای و نقش آن در تحقق ولایت فقیه
- ۱۳۹..... (۴-۳۷) سخنان فقهاء
- ۱۴۱..... (۴-۳۸) بررسی دلائل آیت الله منتظری
- ۱۴۲..... (۴-۳۹) بررسی نظریه آیت الله منتظری
- ۱۴۳..... (۴-۴۰) ادله مشورت و نقش مردم در تحقق ولایت فقیه
- ۱۴۵..... (۴-۴۱) شرط انتخاب در انعقاد ولایت حدوثاً و بقاء
- ۱۴۷..... (۴-۴۲) تراحم اصل ولایت فقیه با پاره ای از قواعد فقهیه
- فصل پنجم: نظریه اختیارات مطلقه ولی فقیه
- ۱۵۱..... (۵-۱) معاشناسی اطلاق ولایت
- ۱۵۱..... (۵-۲) ولایت مطلقه فقیه از منظر امام خمینی
- ۱۵۲..... (۵-۳) ولایت مطلقه در اندیشه فقیهان امامیه

۱۵۲ آراء قدما (۵-۴)
۱۶۰ آراء فقهاء متأخر (۵-۵)
۱۶۰ شهید ثانی (۵-۵-۱)
۱۶۱ صاحب حدائق (۵-۵-۲)
۱۶۲ صاحب جواهر (۵-۵-۳)
۱۶۶ مولی احمد نراقی (۵-۵-۴)
۱۶۸ شیخ انصاری (۵-۵-۵)
۱۷۰ آراء فقهاء دوره حاضر (۵-۶)
۱۷۰ مرحوم نائینی (۵-۶-۱)
۱۷۲ آیت الله میرزا حسن بجنوردی (۵-۶-۲)
۱۷۳ آیت الله گلپایگانی (۵-۶-۳)
۱۷۴ آیت الله خوئی (۵-۶-۴)
۱۷۵ جهاد ابتدائی (۵-۷)
۱۷۵ نقل و بررسی آراء قدماء در زمینه جهاد ابتدایی (۵-۸)
۱۷۹ نظر صاحب جواهر، امام خمینی و حضرات آیات خوئی و منتظری (۵-۹)
۱۸۱ روایات جهاد ابتدایی (۵-۱۰)
۱۸۳ بررسی أدله و جواز جهاد ابتدایی به دعوت فقیه (۵-۱۱)
۱۸۷ نتایج
۱۹۱ فهرست منابع فارسی، عربی

مقدمه

الف) تعریف و بیان موضوع

قبل از تعریف و بیان موضوع لازم است واژه‌هایی را که در موضوع به کار رفته است توضیح داد.

ولی: مشتق از ولایت است، «ولی علیه» یعنی اختیاردار آن چیز شد و ولی به معنی دارنده اختیار و سلطنت است.

فقیه: مشتق از فقه است و معنی لغوی آن فهم است و فقیه در اصطلاح بر شخصی اطلاق می‌شود که بتواند احکام شرعی را به صورت استدلالی و با استناد به منابع معتبر معلوم کند. حدود اختیارات: مقصود از حدود اختیارات گستره و حد و مرز سلطنت بر غیر است و مقصود از حدود اختیارات ولی فقیه حد و مرز اختیاراتی است که فقیه بر مردم دارد و آیا او تنها اختیار فتوی و داوری میان مردم را دارد و یا حکومت نیز از اختیارات اوست و یا اختیارات نامحدودی دارد تا آنجا که می‌تواند به جای افراد برای آنان تصمیم بگیرد و در اموال شخصی آنان تصرف کند، هر چند برخلاف میل آنان باشد.

ب) سؤال اصلی و سؤالات فرعی

۱. حدود اختیارات ولی فقیه کدام است؟
۲. آیا ولایت امام محدود است؟
۳. دلائل ولایت فقیه بر امور حسبیه چیست؟
۴. آیا ولایت فقیه، ولایت مطلقه است؟

ج) فرضیه اصلی و فرضیه‌های فرعی پژوهش

۱. حدود اختیارات ولی فقیه امور حکومتی است.
۲. ولایت امام (ع) مطلق است.
۳. دلیل ولایت فقیه بر امور حسبیه عقل و نقل است.
۴. ولایت مطلقه فقیه یعنی ولایت استقلالی بر مال و نفس که مردود است.

د) اهمیت پژوهش

تحقیق در موضوع «حدود اختیارات ولی فقیه» به دلائل زیر اهمیت دارد:
اول تأثیرگذاری در فرهنگ عمومی جامعه و ارائه شناخت صحیح از حدود اختیارات فقیه.
دوم ارائه مبانی فقهی قانون اساسی در زمینه اصل ولایت فقیه.

ه) روش پژوهش

روش تحقیق این رساله توصیفی تحلیلی است یعنی ضمن بیان آراء موجود ذیل هر یک از فروع و شقوقات مسئله به ارزیابی و عیارسنجی این آراء پرداخته و در نهایت رأی مختار ابراز می شود و در نقل آراء مستقیماً به منابع اولیه و کتب فقهی قدما، و متأخرین رجوع شده است.

و) جنبه های نوآوری

بنای پژوهشگر پرهیز از تکرار مکررات است که متأسفانه در کتابهایی که راجع به این موضوع تدوین یافته فراوان دیده می شود. از این رو موضوعات تکراری به اختصار آمده است. موضوعاتی که فقهاء طرح نکرده و یا به اختصار آورده اند بیشتر بحث شده است. برای مثال از «قضاوت و فتوی» فراوان بحث شده است ولی در این رساله به اختصار آمده است أمّا «ولایت فقیه بر جهاد ابتدائی»، «لزوم تشکیل حکومت اسلامی در عصر غیبت»، معنی «امام» در اصطلاح فقهاء و روایات اهل بیت و «تزام اصل ولایت فقیه با پاره ای از قواعد فقهیه» بحث بیشتری شده است.

ز) قلمرو پژوهش

این پژوهش از نظر مکان فاقد قلمرو است و از نظر زمان نیز بدون آنکه محدوده موضوع را منحصر به دوره معینی نماید آراء فقهاء در همه عصر و دوره ها را مورد توجه قرار داده است. قلمرو موضوعی این اثر شامل ابواب فقه جزائی، فقه قضائی، احوال شخصیه و ... می باشد، به گونه ای که نتیجه این پژوهش در تمام عرصه های فقهی تأثیرگذار خواهد بود.

ر) منابع پژوهش

منابع پژوهش رساله حاضر را می توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱. کتابهای فقهی قدما و متأخرین

۲. رساله های مدون در موضوع «ولایت فقیه» مانند: رساله ملا احمد نراقی در «عوائد الأیام».

العناوین، میرعبدالفتاح مراغی. الهدایه إلى من له الولایه، آیت الله گلپایگانی. ولایه الفقیه، آقا مصطفی خمینی.

فصل اول:

کلیات

۱-۱. تعریف ولایت

در مفردات راغب آمده است ولایت با فتح و او به معنی یاری و به کسر به معنی زمامداری است و نیز گفته شده ولایت با فتح و کسر همانند دلالت و دلالت به یک معنی است و حقیقت ولایت برعهده گرفتن کاری است.^۱

بنابراین ولایت به معنی سلطنت، اختیار داری، عهده داری است فقهاء ولایت را در ابواب مختلف فقه در همین معنی به کار برده اند. برای مثال هنگامی که می گویند برای خواندن نماز میّت باید از ولیّ اجازه گرفت یعنی اختیار خواندن نماز میّت به دست اوست و یا می گویند سلطان ولیّ کسی است که ولیّ ندارد یعنی اختیار آموزش به دست سلطان است و یا پدر و جدّ پدری در مورد نکاح دختر باکره ولایت دارند یعنی دختر مستقلاً نمی تواند تصمیم بگیرد بلکه پدر و جدّ پدری بر او سلطنت دارند و به همین معنی است ولایت عدول مؤمنین و در این رساله مقصود از کلمه ولایت همین معنی است.

۱-۲) تعریف فقه و فقیه

مفهوم لغوی فقه فهم و دانایی از روی بصیرت و آگاهی و رسیدن به علمی غائب از راه علم حاضر است و معنی اصطلاحی آن شناخت استدلالی و استنباط احکام الهی اسلام از أدله معتبر یعنی کتاب (قرآن) و سنت (گفتار و عمل و امضای معصوم) و اجماع (اتفاق نظر فقهاء) و عقل می باشد. چنین علمی نسبت به احکام الهی نیازمند به دانستن رشته های متعددی از علوم است که به عنوان مقدمات علمی اجتهاد در حوزه های علمیه مطرح است از قبیل علوم ادبی (صرف، نحو، معانی بیان) منطق، اصول فقه، علم رجال، علم درایه و حدیث و علوم قرآن. برای کسب قدرت استنباط فقهی (اجتهاد) به جز علوم مقدماتی ممارست فقهی به معنی آشنائی با استدلالهای فقهی و شیوه استنباط فقهاء و آراء فقهی و مطالعه متون فقه و بررسی کتب معتبر استدلالی فقه نیز ضروری است و فقیه کسی است که در فهم و استنباط هر یک از احکام الهی أدله اجتهادی آن را به دقت بررسی نموده و در صورت عدم دسترسی به این أدله از أدله فقاهتی یعنی اصول عملیه حکم الهی را در آن مورد به دست آورد.^۲

^۱ - راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات، ص ۵۳۳

^۲ . راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات، ص ۳۸۴. عمید زنجانی، عباسعلی، فقه سیاسی، ج ۲، ص ۳۶۶

۳-۱) شرائط ولی فقیه

روشن است که مرجع در اثبات شرائط ولی فقیه کتاب و سنت و عقل است و این شرائط که به شرح آن خواهیم پرداخت عبارتند از: عدالت، ذکوریت، فقاہت، قدرت و حلال زادگی.

۱-۳-۱) عدالت

دلیل بر شرطیت عدالت برای رهبر آیات و روایات است و به نقل آیات اکتفا می شود. ۱. «و اذا بتلی ابراهیم ربّه بکلمات فاتمهنّ قال إنی جاعلک للناس إماماً قال و من ذریّتی قال لاینال عہدی الظالمین»^۱.

به خاطر آوردید هنگامی را که خداوند ابراهیم را امتحان کرد و او به خوبی از عهده آن آزمایشها برآمد. خداوند به او فرمود من تو را امام مردم قرار دادم. ابراهیم عرض کرد از دودمان من نیز امامانی قرار داده، خداوند فرمود پیمان من به ستمکاران نمی رسد.

۲. «و لاترکنوا إلی الذین ظلموا فتمسکم النار و مالکم من دون الله أولیاء ثم لاتنصرون»^۲.
به کسانی که ظلم کردند تکیه نکنید که موجب می شود آتش شما را فرا گیرد و در آن حال جز خداوند یاور نخواهید داشت و یاری نمی شوید.

۳. «و لایظلم ربّک احداً»^۳.

خداوند به هیچ کس ظلم نمی کند.

۴. «و من ینظلم منکم نُذِقْهُ عذاباً کبیراً»^۴.

هر کس از شما ظلم کند عذاب بزرگی به او می چشانیم.

۵. «و الله لا یحبّ الظالمین»^۵.

خداوند ظالمان را دوست ندارد.

۶. «إنّ الله لا یهدی القوم الظالمین»^۶.

خداوند قوم ظالم را هدایت نمی کند.

۷. «و أعرّفنا آل فرعونَ و کلّ کائوا ظالمین»^۷.

آل فرعون را غرق کردیم و همه آنان ظالم بودند.

۱ - بقره، ۱۲۴

۲ - هود: ۱۱۳

۳ - کهف، ۴۹

۴ - فرقان، ۱۹

۵ - آل عمران، ۵۷

۶ - مائده، ۵۱

۷ - انفال، ۵۴

۸. «و لا تحسبن الله غافلاً عما يعمل الظالمون».^۱

گمان مبرید که خداوند از کار ستمگران غافل است.

حدود سیصد آیه قرآن درباره ظلم است. در مذمت ظلم و عذاب بزرگی که ظالمان در پیش دارند و از بین بردن اقوامی در دنیا به دلیل ظلمشان و اینکه خداوند ظالمان را دوست ندارد و خود هم به کسی ظلم نمی کند و از کار آنان غافل نیست و نباید به آنان تکیه کرد و ذریه حضرت ابراهیم به دلیل ظالم بودن از منصب امامت محروم شدند. حال سوال این است که آیا با این اوصافی که در قرآن درباره ظلم آمده است می توان گفت رهبر ظالم منصوب از سوی خداوند است.

۲-۳-۱. ذکوریت:

دلایل آن عبارت است از قرآن و سنت که به شرح آن می پردازیم.

۱- آیه «الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض و بما أنفقوا من أموالهم

فالصالحات فائتات».^۲

مردان بر زنان قیمومت و سرپرستی دارند برای اینکه خدا بعضی را بر بعضی برتری داده است. برای اینکه مردان از مال خود نفقه و مهریه آنان را می دهند پس زنان صالح و شایسته فرمانبر شوهران هستند.

کلمه «قیم» به معنای آن کسی است که مسئول قیام به امر شخص دیگر است و کلمه «قوام» و نیز «قیام» مبالغه در همین قیام است و مراد از جمله «بما فضل الله بعضهم على بعض» آن زیادهایی است که خدای تعالی به مردان داده به حسب طاقتی که بر اعمال دشوار و امثال آن دارند چون زندگی زنان یک زندگی احساس و عاطفی است که اساس و سرمایه اش دقت و لطافت است و از عمومیت علت به دست می آید که حکمی که مبتنی بر آن علت است یعنی قیم بودن مردان بر زنان نیز عمومیت دارد و منحصر به شوهر نسبت به همسر نیست و چنان نیست که مردان تنها بر همسران خود قیموت داشته باشند بلکه حکمی که جعل شده برای نوع مردان و بر نوع زنان است، البته در جهات عمومی که ارتباط با زندگی هر دو طائفه دارد و بنابراین پس آن جهات عمومی که عامه مردان در آن جهات بر عامه زنان قیمومت دارند عبارت است از مثل حکومت و قضاء که حیات جامعه بستگی به آنها دارد و قوام این دو مسئولیت و یا بگو دو مقام بر نیروی تعقل است که در مردان بالطبع بیشتر و قوی تر است تا در زنان. همچنین دفاع از سرزمین با اسلحه که قوام آن بر داشتن نیروی بدنی و هم نیروی عقلی است که هر دوی آنها در مردان بیشتر است تا در زنان و بنابراین این که فرمود: «الرجال قوامون على النساء» اطلاقی تام و تمام دارد و اما جملات بعدی که می گوید «فالصالحات

^۱ - ابراهیم، ۱۴

^۲ - نساء، ۳۴

قائانات» که ظاهر در خصوصياتی است که بين زن و شوهر هست نمی خواهد این اطلاق را مقید کند بلکه می خواهد فرعی از فروع این حکم مطلق را ذکر کند

در بعضی از مباحث سابق نیز گذشت که یکی از مراحل تقویت عقل در اسلام این است که احکامی را که تشریح کرده براساس تقویت عقل تشریح کرده به شهادت اینکه هر عمل و حال و اختلافی که مضرّ به استقامت عقل است و باعث تیرگی آن در قضاوت و در اداره مجتمعی می شود تحریم کرده خوب معلوم است که هیچ دانشمندی از چنین شریعتی و با مطالعه همین مقدار از احکام آن جز این توقع ندارد که در رسائل کلی و جهات عمومی و اجتماعی زمام امر را به کسانی بسپارد که داشتن عقل بیشتر امتیاز آنان است چون تدابیر امور اجتماعی از قبیل حکومت و قضاء و جنگ نیازمند به عقل نیرومندتر است و کسانی را که امتیازشان داشتن عواطف تند و تیزتر و امیال نفسانی بیشتر است از تصدی آن امور محروم سازد و نیز معلوم است که طایفه مردان به داشتن عقل نیرومندتر و ضعف عواطف ممتاز از زنانند و زنان به داشتن عقل کمتر و عواطف بیشتر ممتاز از مردانند.^۱

حضرت علی در نهج البلاغه می فرماید:

۲- «خيار خصال النساء شرار خصال الرجال الزهو و الجبن و البخل».^۲

بهترین خوبی زنان بدترین خوبی مردان است که عبارت است از تکبر و ترس و بخل.

۳- و همچنین می فرماید: «یاتی علی الناس زمان لا یقرّب فیہ إلاّ الماحل: فعند ذلک یكون السلطان بمشوره النساء».^۳

زمانی بر مردم خواهد آمد مقرب سخن چین است در آن هنگام قدرت در مشورت با زنان است.

۴- «عن جابر بن یزید الجعفی قال سمعت ابا جعفر محمد بن علی الباقر یقول لیس علی النساء اذان و لا إقامه و لا جمعه و لا جماعه و لا عیاده المریض و لا اتباع الجنائز و لا إظهار بالتلییه و لا الهروله بین الصفا و المروه و لا تولى المرأه القضاء و لا تولى الإمارة و لا تستشار».^۴

جابر بن یزید جعفی می گوید: از امام ابو جعفر محمد بن علی باقر شنیدم که می گفت بر زنان نیست اذان و اقامه و جمعه و جماعت و نه عیادت مریض و نه تشییع جنازه و نه جهر به تلبیه و نه هروله میان صفا و مروه و نه به عهده گرفتن قضاوت و امارت و نه مشورت.

۱ - طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۴، ص ۵۴۸

۲ - سید رضی، محمد، نهج البلاغه، حکم امیرالمومنین، ۵۰۹

۳ - همان، ص ۴۸۶

۴ - صدوق، محمد، کتاب الخصال، ص ۶۴۲، ابواب السبعین